

УЛАШАНІВКА ЧИ УЛАШИНІВКА? ДО ПРОБЛЕМИ ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ ТОПОНІМА

Будь-яка книжка з історії населеного пункту, хто б не був її автором — професійний історик чи аматор-краєзнавець, — обов'язково включає розповідь про походження назви цього села або міста. Добре, якщо його поява задокументована у писемних джерелах, які допоможуть розібратися в означеному питанні. Проте із назвами давніших поселень, родовід яких губиться у мороці віків, можуть виникнути проблеми. У деяких випадках правильну відповідь засигналізує сам спосіб композиції назви. Її утворення за допомогою присвійних суфіксів *-ів*, або *-ин* вказує на ім'я засновника чи першого жителя населеного пункту (Козята — Козятин; Милята — Милятин; Білота — Білотин; Борис — Борисів; Роман — Романів; Михно — Михнів тощо). Подібні топоніми дослідники української ономастики вважають одними з найдавніших¹. Виразні «антропонімічні риси» мають і ті географічні імена, що завершуються на суфікс *-івка* (*-івка*). В Славутському районі Хмельницької області їх нараховується 16: Бачманівка, Варварівка, Веселівка, Дятилівка, Іванівка, Комарівка, Марачівка, Михайлівка, Модестівка, Нараївка, Ногачівка, Улянівка, Хвощівка, Яблунівка і дві Улашанівки, одна з яких позначається ще й як Прикордонна у зв'язку з тим, що в 1921-1939 роках вона лежала при радянсько-польській границі.

У даній статті спробуємо розібратися із досі не розгаданою мовознавцями назвою топоніма *Улашанівка*. В загальній довідковій літературі місця для неї не знайшлося², а в словнику власних географічних назв Хмельницької області інформація наведена досить суперечливо³. Між тим, в сучасній Україні є одразу кілька топонімів із цим або дуже подібним іменем. Дві Улашанівки, як ми вже знаємо, лежать на Славутщині, ще одну маємо в Пулинському районі Житомирської області. Врешті, в Ізяславському районі на півночі Хмельниччини знаходиться село Влашанівка. Назви всіх чотирьох мали утворитися від іменної основи, або власного імені, до якого було додано суфікс *-івка*. Якщо Іванівка — це село Івана, а Модестівка — Модеста, тоді й Улашанівка повинна завдячувати своїм існуванням якомусь Улашану. Погодьмося, ім'я доволі екзотичне. Комуś може здатися, що воно тюркського походження, хтось припустить, що йдеться про архаїчну форму імені Улас (Влас). Принаймні, серед давніх слов'янських некалендарних імен Улашан не фіксується⁴.

Підтвердити або спростувати озвучені гіпотези можуть тільки писемні джерела, серед яких найбільше нас цікавлять ті, що містять перші згадки про Улашанівки. Аналіз цих джерел дозволив зробити кілька важливих висновків.

По-перше, перераховані поселення виникли у період від середини XVI до середини XVII століть. По-друге, від самого моменту осадження всі вони носили назву Улаш(у)нівка/ Влаш(у)нівка, а не Улаш(а)нівка/Влаш(а)нівка. По-третє, на Волині колись існувала ще одна Улашинівка (Влашинівка) — тепер Влащинці Лановецького району Тернопільської області. Серед згаданих сіл саме вона є найдавнішою, адже перші писемні свідчення про цей населений пункт датуються XV століттям. Під час поділу володінь між братами Семеном, Солтаном і Василем Збараськими (1463) Влашинівка дісталася середньому⁵. Через кільканадцять літ князь Солтан помер без нащадків, а його землі успадкували племінники князі Васильовичі Збараські (1478)⁶. Свій поділ останні здійснили у 1481 році, і в підсумку Влашинівка

¹ Янко М. Топонімічний словник України. — Київ, 1998. — С. 10.

² Лучик В. Етимологічний словник топонімів України. — Київ, 2014; Янко М. Топонімічний словник України.

³ Торчинська Н., Торчинський М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. — Хмельницький, 2008. — № 719 (Влашанівка: відантропонімна назва; порівняйте особову назву Влашин, Влашко), № 4608 (Улашанівка: відантропонімна посесивна назва; порівняйте особову назву Улас).

⁴ Демчук М. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV — XVII ст. — Київ, 1988.

⁵ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Wyd. nakładem właściciela pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka. — Lwów, 1887. — Т. 1. — С. 55.

⁶ Ibidem. — С. 76.

опинилася у власності наймолодшого Солтанового небожа князя Федора — родоначальника Порицьких і Вороницьких⁷. Згодом село увійшло до складу приватного Вишгородського ключа князів Порицьких, яким і належало до вигасання фамілії в 1640 році. На момент спалаху Української революції середини XVII століття його власником був Криштоф Конецпольський⁸.

Влашинівка Ізяславського району Хмельницької області виникла наприкінці 1560-х — на початку 1570-х років на межі двох приватних маєтків — Шульжинецької волості князів Острозьких і Заславської волості князів Заславських. Як випливає з матеріалів судового процесу між сусідами, ініціатива осадження села належала київському воєводі кн. Василю-Костянтину Острозькому, але Зубовецький ґрунт, на якому воно зародилося, знаходився у власності кн. Заславських⁹. Змагання за ці терени завершилися перемогою потужніших володарів Острога. У документах останньої чверті XVI — першої половини XVII ст. село згадується як Влашинівці або Улашинівці¹⁰.

Обидві Улашинівки, розташовані на захід від Славути, були засновані на землях Острозької волості князів Острозьких. Давнішою з них є та, що нині зветься Прикордонною. Перша згадка про неї фіксується в 1603 році¹¹. Інша Улашинівка, що лежить між Губельцями і Славутою, з'явилася у третьому десятилітті XVII століття. В інвентарі Острозького князівства 1620 року її назви ще немає, а податкові «юраменти» (присяги підданих) 1629 року фіксують в новозаснованому сільці 7 дворів¹². Поза сумнівом, поява цього села була пов'язана з необхідністю чіткіше окреслити острозько-заславський кордон, на якому постійно виникали конфлікти за межу. В згаданому вище інвентарі ревізори так описували ситуацію: «Границі від Заславщини з селами Пузирки і Янушівка. В сіножатях великі суперечки, заїжджають ґрунт на два гони від села [Губелець], і цього року п[ан] Линевський накосив і справив дві стирти сіна на цьому ґрунті, але ці села, захопивши, одну взяли, а другу спалили»¹³. Для того, аби чіткіше окреслити сферу свого впливу, власники Острога розпорядилися заснувати сільце Улашинівку на самій межі, південніше Губелець. Цікаво, що ці дії зустріли контрзаходи з боку князів Заславських. Приблизно в цей час (кінець 20-х — початок 30-х років XVII ст.) вони почали осаджувати на нестабільному кордоні містечко Славуту.

Князям Острозьким належала також і та Улашинівка, що нині знаходиться в Пулинському районі Житомирської області. До початку Хмельниччини вона входила до складу Звягельської волості Анни-Алоїзи Ходкевич. З інвентаря Острозького князівства 1620 р. випливає, що поселення почали залюднювати десь від середини попереднього десятиліття¹⁴.

Підсумовуючи наш короткий історичний екскурс, ще раз підкреслимо, що всі згадані села початково носили назву Улашинівка або Влашинівка (Улашинівці/Влашинівці), причому чотири з них виникли з ініціативи князів Острозьких. Відомо, що з другої половини XVI століття останнім служили представники дрібного шляхетського роду Улашинів (Влашинів), прізвище яких, очевидно, вказувало на їхнє волоське походження. Острозькі охоче набирали до своєї свити рицарів із наддунайських князівств. Улашини тут

⁷ Собчук В. Замки князів Несвідських, Збаразьких, Вишневецьких і Порицьких // В. Собчук. Від коріння до крони. Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV — першої половини XVII ст. — Кременець, 2014. — С. 97-98.

⁸ Źródła dziejowe. — Warszawa, 1889. — Т. 19. — S. 136; Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДІАК України), ф. 21: Кременецький гродський суд, оп. 1, спр. 25, арк. 2 зв.; спр. 58, арк. 99 зв.; Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — Київ, 1930. — С. 106; Собчук В. Замки князів Несвідських, Збаразьких, Вишневецьких і Порицьких. — С. 99.

⁹ Archiwum Narodowe w Krakowie (Polska) (далі — АНК), Archiwum Sanguszków, teka XVIa, nr 92, s. 527.

¹⁰ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... — С. 92; ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, спр. 65, арк. 119 зв.; ф. 25: Луцький гродський суд, оп. 1, спр. 131, арк. 480 зв.; ф. 26: Луцький земський суд, оп. 1, спр. 4, арк. 81; Національно-визвольна війна в Україні. 1648-1657. Збірник за документами актових книг / Керівник проекту О. Музичук, упор. Л. Сухих, В. Страшко. — Київ, 2008. — С. 505, 583. У 1583 році село помилково приписане до складу Полонської волості, див.: Źródła dziejowe. — Т. 19. — S. 132.

¹¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, ф. VIII: Архів та зібрання рукописів Університету святого Володимира, спр. 230, арк. 41; ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 67, арк. 735 зв.; спр. 106, арк. 483 зв.; Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Переклад, упорядкування і передмова І. Ворончук. — Київ; Старокосятинів, 2001. — С. 194; Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... — С. 40; Національно-визвольна війна в Україні. — С. 493, 558.

¹² Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... — С. 39. В роки Хмельниччини це невелике село було не один раз спустошене; число дворів тут скоротилося спочатку до 4-х (лютий 1650 р.), а потім до 0 (січень 1651 р.), див.: Національно-визвольна війна в Україні. — С. 493, 594.

¹³ Володіння князів Острозьких на Східній Волині. — С. 197.

¹⁴ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu (далі — BZNO PAN we Wrocławiu), dział rękopisów, № 3669/II, к. 354.

винятку не становили. Басараби, Івоні, Лукаревські й інші шляхтичі несли спадкову службу володарям Острога.

Взагалі, шляхта волоського кореня на Волині фіксується ще до XVI століття. Помітну роль в житті регіону мав відігравати Богуш Влашин — член ради удільного волинського князя Свидригайла Ольгердовича (зг. 1451 р.)¹⁵. Можливо, саме з його іменем слід пов'язувати виникнення села Влашинівки (Влащинець) на півночі Тернопільщини. До появи однойменної осади над річкою Хоморою міг бути причетний шульжинецький боярин-зем'янин князя Василя-Костянтина Острозького Богдан Влашин — учасник одного з нападів на землі сусідньої Заславської волості (1575)¹⁶. Швидше за все, саме його нащадки або кровні родичі («Федір Улашин з братами»¹⁷) за наказом того ж патрона залюднювали обидві Улашинівки під Острогом. Утім, позиції Улашинів на княжому дворі з часом похитнулися. На їхні землі почав претендувати підскарбій Острозьких Семен Кричевич, і в підсумку родина змушена була (за пропозицією патрона) переїхати до Звягельської волості, де почала загосподарювати нову пустку. В її описі 1620 року фінал драматичної історії роду описаний доволі сухо: «Село Улашинівка — нова осада, яку Улашинам дозволено залюднювати замість тої, що відібрано в них під Острогом. Виставляли з неї трьох коней по-п'ятигорськи, на що [пан Улашин] показав лист небіжчика князя Костянтина під датою 2 жовтня, [виданий] в Острозі. За ним [князь] дозволяє їм осаджувати село і звільняє на шість років від військової служби»¹⁸.

З цитованого фрагмента випливає, що лист Улашинам видав князь Костянтин Острозький — але який із них? На початку XVII ст. жило двоє представників роду з таким іменем: відомий політик і меценат київський воєвода Костянтин Костянтинович і його онук Костянтин Олександрович. З огляду на те, що укладачі інвентаря показали себе людьми вельми чутливими до титулів, і в усіх місцях, де згадується перший з названих князів, іменують його «київським воєводою», можемо зробити висновок, що йдеться в документі таки про молодшого Острозького. Завдяки з'ясуванню цієї деталі ми можемо твердити про те, що нова Улашинівка почала заселятися десь у середині — другій половині 1610-х років, оскільки саме в цей час (у 1616-1618 роках) князь Олександрович розоряджався землями Звягельського маєтку. У 1629 році село тримали на ленному праві рідні брати Олександр і Прокіп, а також їхній кузен Іван Улашини, слуги Анни-Алоїзи Ходкевич¹⁹.

У другій половині XVII століття родина Улашинів розрослася. Одна її гілка залишилася на Волині і навіть через сто років продовжувала прислужувати спадкоємцям князів Острозьких — острозьким ординатам²⁰. Інша, хоча з часом і втратила Улашинівку, таки вкорінилася в Київському воєводстві. Її представники посідали тут невеликі маєтки. Схоже, що з-поміж київських членів сімейства найпомітнішою особою був посесор с. Сингаївки венденський скарбник Габріель Улашин (зг. у 1775-1779 роках)²¹.

Попри те, що в XIX столітті фамілія Улашинів не зникла й самé ім'я роду було добре відоме у шляхетських колах, стара назва осаджених ними сіл зазнала трансформації (Улашинівка → Улашанівка). Складно одразу сказати, що до неї призвело. Цілком очевидно, що це питання потребує подальшого дослідження.

¹⁵ Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. — Kraków, 1915. — S. 302.

¹⁶ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, спр. 18, арк. 67 зв.

¹⁷ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 67, арк. 73б; Ковальський Н. Источники по социально-экономической истории Украины (XVI — первая половина XVII века): Структура источниковой базы. — Днепропетровск, 1982. — С. 72; Вихованець Т. Комарівка // Т. Вихованець. Частина історії. Історико-краєзнавчі нариси. — Нетішин, 2016. — С. 91.

¹⁸ BZNO PAN we Wrocławiu, dział rękopisów, № 3669/II, k. 354.

¹⁹ ЦДІАК України, ф. 11: Житомирський гродський суд, оп. 1, спр. 2, арк. 225 зв.-226 зв.

²⁰ ANK, Archiwum Sanguszków, rękopisy, sygn. 102, s. 2; Національно-визвольна війна в Україні. — С. 517; Akta publiczne do interesu Ordynacyi Ostrogskiej należące. — Б. м., б. д. — С. 85.

²¹ ЦДІАК України, ф. 2: Київський гродський суд, оп. 1, спр. 62, арк. 18 зв.; спр. 72, арк. 131-131 зв.; спр. 93, арк. 237 зв.